

REALISTIK KUZATUV VA LIRIK EKSPRESSIYA SINTEZI (O‘ZBEK VA HIND FILMLARI MISOLIDA)

Xusan Alijonov

*O‘zDSMI “Ovoz rejissyorligi va
operatorlik mahorati” kafedrasi
o‘qituvchisi, mustaqil izlanuvchi*

Annotatsiya. Tezis o‘zbek va hind kino maktablari misolida realizmga asoslangan kuzatuvchan tasvir bilan lirizmga xos ekspressiv ifoda vositalarining sintezi tahlil qilinadi. Sokin dramatism, tabiiy yorug‘lik, statik rakurslar va psixologik chuqurlik hamda rang-baranglik, dinamik kamera harakati, ekspressiv yorug‘lik va hissiyotlarning tashqi ko‘rinishdagi kuchli teatralizatsiyasi bilan solishtiriladi. Mazkur yondashuv operatorlik san‘atida realizm va lirik ifoda o‘rtasidagi chegaralarni kengaytirib, hissiy dramatismni yanada chuqurroq vizual talqin qilish imkoniyatlarini ko‘rsatadi.

Kalit so‘zlar: *realistik kuzativ, lirik ekspressiya, vizual tafakkur, operatorlik estetika, o‘zbek kinematografiyasi, hind kinematografiyasi, vizual dramaturgiya, rakurs, rang ritmi, yorug‘lik plastikasi, emotsional ifoda, ekspressiv tasvir*

O‘zbek–hind kino aloqalarining tarixiy rivojlanishi ikki milliy kino maktabining madaniy-estetik va texnologik tajribalarini o‘zaro uyg‘unlashtirish imkoniyatlarini yaratgan. Shu kontekstda, jahon kino nazariyasida realizm va lirizm sintezi tendensiyalari operatorlik qarorlarida muhim rol o‘ynaydi: kuzatuvchan realizm psixologik va ijtimoiy qatlamlarni aniqlik bilan ifodalayotgan bo‘lsa, lirizm vizual ekspressiya va dramatik ritm orqali hissiy zo‘riqishni kuchaytiradi. Shu bois, operatorlik san‘atida mualliflik konsepsiyasi dolzarbligi yanada oshadi, chunki vizual tanlovlar, rakurs, yorug‘lik va rang ritmi orqali operator kino tasvirining mazmun va estetik muallifi sifatida filmning dramatik va emotsional strukturasini shakllantiradi.

Zamonaviy kino nazariyasi shuni ko‘rsatadiki, kino tasviri g‘oya, hissiyot va madaniy identitetni ifoda etuvchi mustaqil vizual til sifatida qaralmoqda. Ayniqsa, sahnalashtiruvchi operator (оператор-постановщик) faoliyatida bu til badiiy tafakkurning markaziga aylanadi. Operatorning estetik qarori rakurs, yorug‘lik, rang ritmi, kompozitsion muvozanat, obyektiv tanlovi filmning semantik tuzilishini belgilovchi ijodiy mexanizmdir. Shu bois operatorlik faoliyatini “mualliflik tafakkuri” sifatida o‘rganish kino semiotikasi va madaniy estetika nazariyalarining asosiy yo‘nalishlaridan biriga aylanmoqda.

Klassik kino nazariyasi vakillari S.Eyzenshteyn ⁴⁹, A.Bazin ⁵⁰ va B.Balash ⁵¹ operatorlik faoliyatini dramatik kompozitsiyaning vizual ifodasi sifatida talqin etgan

⁴⁹ S.Eyzenshteyn Izbrannie proizvedeniya v shesti tomax. Tom 4. – M., 1964-1967g.g. – s.10.

bo'lsalar, zamonaviy tadqiqotchilar bu qarashni kengaytirib, P.Adams Sitney, D.Bordwell, Y.Lotman, L.Mulvey asarlarida uni semiotik va psixoanalitik tafakkur bilan bog'laydilar. D.Bordwell o'zining "Narration in the Fiction Film" (1985) asarida film narratsiyasini vizual qarorlar orqali shakllanadigan uslubiy tizim deb baholaydi. Yuri Lotman esa "Semiotics of Cinema" asarida kino belgilar tizimi orqali muallifning estetik va madaniy pozitsiyasi ifodalanishini ta'kidlaydi. Shu bilan birga, Laura Mulveyning "Visual Pleasure and Narrative Cinema" maqolasi kino tilida "nigoh" (gaze) estetikasi va psixologik dominantlik masalasini ilgari surib, operatorlik nuqtai nazarining gender va ideologik o'lchamlarini ochib beradi.

Texnologik uyg'unlik kino tasvirida operatorlik san'atining asosiy nazariy va amaliy komponentlaridan biri sifatida qoraladi. Kamera tizimlari, linza tanlovi, kadr hajmi va fokus masofasi operatorning vizual tafakkurini amalga oshirishda muhim vositalar bo'lib, filmning dramaturgik ritmi va psixologik zo'riqishini aniqlashga xizmat qiladi. Raqamli formatlar, sensorlar sezgirligi va post-prodakshn texnologiyalari esa operatorga yorug'lik, rang va dinamik kontrast kabi vizual parametrlarni nazorat qilish imkoniyatini beradi, bu esa filmning estetik uyg'unligini texnologik jihatdan mustahkamlaydi.

O'zbek kino maktabining sokin realizmi va hind kinematografiyasining dinamik lirizmi sintezi ushbu texnologik imkoniyatlar doirasida o'z ifodasini topadi. Sokin realizm operatorga tabiiy yorug'lik va statik rakurslar orqali psixologik chuqurlikni yaratishga xizmat qilsa, hind kinosining rang-barang va harakatli estetikasi dinamik kamera harakati, ekspressiv yorug'lik va dramatik ritm orqali hissiy ekspressiyani kuchaytiradi. Shu tarzda, texnologik vositalar va milliy vizual poetikalar uyg'unligi kino tasvirida murakkab dramatik va emotsional qatlamlarni shakllantirishda operatorning mualliflik pozitsiyasini yanada dolzarb qiladi.

Estetik yechimlar kino tasvirida operatorlik san'atining vizual tafakkurini aks ettiruvchi asosiy omillardir. Rakurs tizimi va kompozitsion uyg'unlik orqali sahnalar ichki dramatik markaz va qahramonlarning psixologik holati bilan uyg'unlashtiriladi. Har bir kadrlarning kompozitsion markazi, nuqtai nazar va ob'ektlar joylashuvi voqea rivojini ta'minlash bilan birga, tomoshabinga hissiy kodlarni uzatishda xizmat qiladi. Shu bilan birga, yorug'lik plastikasining nozik manipulyatsiyasi va rang ritmi operatorga filmning estetik tilini shakllantirishda keng imkoniyat yaratadi, bu esa dramatik vaziyatlarni vizual tafakkur orqali yanada aniq va ta'sirli ifodalashga yordam beradi.

Vizual dramaturgiya kontekstida estetik yechimlar qahramonlarning ichki va tashqi hissiyotlarini namoyon qilishda markaziy rol o'ynaydi. Yorug'lik va rangning intensivligi, kontrast va tonallik o'zaro uyg'unlashib, hissiy dramatismni kuchaytiradi. Rakurslar va kompozitsion strukturadan foydalangan holda, operator harakat va statik

⁵⁰ A.Bazen Chto takoye kino? Sbornik statey. Per.s.frans. – M.:Isskustvo, 1972. – s. 271.

⁵¹ B.Balash Kino stanovleniye I sushnost novogo iskusstva. – M.:1968. – s.21.

sahnalami psixologik kuchlanish bilan boyitadi. Shu tarzda, estetik yechimlar kino tilida hissiyotlarni vizual kodlash va dramatik narrativni shakllantirishda muhim vosita sifatida xizmat qiladi, bu esa operatorning mualliflik pozitsiyasini ilmiy-nazariy jihatdan mustahkamlaydi.

Mualliflik konsepsiyasi kino san'atida sahnalashtiruvchi operatorning vizual tafakkurini markaziy komponent sifatida ko'rsatadi. Operator har bir kadr orqali nafaqat voqeani aks ettiradi, balki obrazlarning ichki psixologik holati va dramatik ziddiyatlarni vizual tilga aylantiradi. Kamera rakursi, harakat yo'nalishi, fokus va kompozitsion markaz tanlovlari orqali operator sahnaga o'z poetik semantikasini qo'shadi, bu esa filmning mazmuniy qatlamlarini boyitadi va tomoshabirda hissiy rezonans uyg'otadi. Shu tarzda, sahnalashtiruvchi operator texnik ijrodan yuqori darajada, film muallifi sifatida talqin qilinadi.

Milliy estetika va individual uslub uyg'unligi operatorning mualliflik pozitsiyasini yanada mustahkamlaydi. O'zbek kino maktabining sokin dramtizmi va Hindiston kinematografiyasining rang-barang, dinamik vizual poetikasi sintezi operatorga o'zining estetik qarorlarini milliy kontekstga moslashtirish imkonini beradi. Bunday uyg'unlik, operatorning individual uslubini saqlagan holda, transmilliy kino tilida yangi vizual poetikani shakllantiradi, filmning dramatik va estetik qatlamlarini boyitadi hamda operatorlik muallifligining ilmiy-nazariy asoslarini mustahkamlaydi.

O'zbek-hind hamkorlik filmlarida tasvir texnologiyasi, estetika va mualliflik elementlarining sintezi kino san'atida yangi vizual modelni yuzaga keltiradi. Bu model sahnalashtiruvchi operatorning vizual tafakkurini markaziy rolga qo'ygan holda, texnologik vositalar, kompozitsion yechimlar, rang ritmi va yorug'lik plastikasini mazmun va dramatik semantika yaratish uchun integratsiyalash imkonini beradi. Natijada, har bir kadr nafaqat voqeani aks ettiruvchi texnik jihatdan mukammal tasvir bo'lib qolmay, balki obrazlarning ichki psixologik holati va hissiy dramtizmini ham vizual til orqali ifodalaydi.

Ushbu sintez ikki xalq milliy estetik va operatorlik poetikasining yangi bosqichini shakllantiradi. O'zbek kino maktabining sokin dramtizmi bilan Hindiston kinematografiyasining rang-barang, dinamik vizual poetikasini uyg'unlashtirish operatorga milliy-estetik individualizmni saqlagan holda yangi vizual ifoda vositalarini yaratish imkoniyatini beradi. Shu tarzda yaratilgan kino tilining boyitilgan qatlamlari transmilliy kino tahlilida muhim ilmiy obyekt sifatida qadrlab, operatorlik muallifligi konsepsiyasining nazariy hamda amaliy jihatlarini mustahkamlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Базен А. Что такое кино? – М.: Искусство, 1972. – 382 с
2. Эйзенштейн С. Избранные произведения. В 6-и томах. – М.: Искусство, 1964 – 1971

3. Балаш Б Кино: Становление и сущность нового искусства. Пер.с нем. – М.:Прогресс, 1968. – 328 с
4. Adams P. Visionary Film: The American Avant-Garde, 1943-200. – New York.: Oxford university press, 2002. – 446 p
5. Bordwell D. Narration in the Fiction Film. – New York.: The University of Wisconsin press, 1985. – 359 p
6. Lotman J. Semiotics of Cinema. New York.: University of Michigan, 1981. – 106 p
7. Mulvey L. Visual Pleasure and Narrative Cinema. – New York.: Oxford university press, 1975. – 816 p
8. Alijonov, Husan. "The language of light: ravi varman's cinematic signature." Multidisciplinary Journal of Science and Technology 5.4 (2025): 437-441
9. Arzikulov, Azizbek. "Kinooperatorning tasviriy yechim yaratishdagi o 'ziga xosligini." Oriental Art and Culture 4.6 (2023): 193-199